

Dél - Nyugatnak szegletén

KANIZSA A SZÁZADELŐN

ARATÓ JENŐ
emlékiratából

Arató Jenő (eredeti nevén: Neusidler Jenő) 1891-ben született Nagykanizsán. Családjának ősei Németországból vándoroltak Magyarországra. Pápáról költözött Sormásra, ahol mészáros volt. Később Kanizsán kibérelte az egykori Zöldfa fogadót. Szerzőnk abban az épületben töltötte gyermekéveit, s bár a házba később a bíróság költözött, a család nem szakadt el a Zöldfától, hiszen Arató Jenő atyja ott lett törvényszéki bírósági írnök.

Arató naplójegyzete sokszínű, gépiratos gyűjtemény, s jelenleg a nagykanizsai Thury György Múzeum irattárának érdekes anyaga.

A Széchenyi téren töltöm gyermekéveimet. Előttünk vonulnak el - a szomszédos Felsőtemplom harangjainak zúgása közepette - a temetések. Ebben az időben a halottakat még a háznál ravatalozzák fel s hosszú, feketé-lő menet kíséri őket a városon keresztül ki a temetőbe, zúgnak a harangok, a gyászoló tömegben lassan halad a nagy díszes halottas kocsi, s mi az ablakból hallgatagon nézzük a nap-nap után megisméltető gyászos színjátékot. Ha meg tűz üt ki valahol a városban előttünk vágatnak el nagy kűrtharsogással a tűzoltók - egy időben ugyancsak sűrűn vannak tüzek a Cicelle (későbbi Attila), Német (későbbi Király) és a Magyar utcákban meg a „Riesengassniban” (a későbbi Kinizsi utcában.) Szerencsétlenség történik valamerre a városban, újra csak előttünk robog el a mentőkocsi, melyre mindig valami csendes iszonyattal nézek. A 48-asok - vagy ahogy sötétzöld parolijuk után hívják őket, a zöldkányák - meg a 20-as honvédek szintén mi előttünk vonulnak ki dobpergéssel, trombitaszóval a katonarétre gyakorlatozni. - „Katonabácsi nagyfejű, elmaradt a többitű, aki nem lép egyszerre, nem kap rétest estére” fűjjük a katonamars dallamára a nótát. Nyári időben egymás után kocognak el házunk előtt a kiskanizsai parasztkocsik, a vasúti töltésen túl fekvő földjeikre mennek ki a „sáskák”, így csúfolják a városban a kiskanizsai pógá-rokat (de csak a hátuk mögött, mert szemtől szembe a sáska szóra nyomban előkerül a bicska (esténként meg jönnek haza a földekről marharéppal, csalamádéval

stb. megrakott kocsival.) És hogy várjuk vasárnap délutánoként a tűzoltó bandát, mely élén az öreg piros arcú nagy hasú Knoblauch karmesterrel s az első trombitással a „Tűzoltó palival” - civilben mészáros legény s hetykén kipödört bajszával az összes kanizsai cselédányok ideálja - előttünk vonul le hangos csinnadrattával a Zöldfakertbe, hol vasárnap délutánoként muzsikálnak. Hetenként kétszer szerdán és pénteken a Széchenyi téren szénavasárt tartanak - innen a tér régi neve: Szénatér - ilyenkor sűrűn megtelik a tér szénás, szalmás szekerekkel, melyek körül hangos beszédű szenázók alkudoznak a falusiakkal kampós botjukat bele-beledöfve a kocsikon magasra rakott szénába, szalmába; ugyancsak a Széchenyi téren zajlik minden évben augusztus vége felé a kétnapos hagyma vásár melyre még Szlavóniából is jönnek hosszú szekerekkel a hagymások; az országos vásárok alkalmával a Főutca és a szomszédos terek között a szűcsök ütik fel sátrukat, a falusiak tömegesen állják körül a sátrakat, nézegetik, vizsgálgatják a tulipánokkal kivarrt cifra szűrőket s a földig érő hosszú bundákat és nagyokat csapkodva a sátorgazda szűcsmester markába alkudoznak rájuk. A Felsőtemplom mögött ott áll a téren a mázsaház, itt mázsálják meg az eladott szénás, szalmás szekereket, szarvasmarhákat, sertéseket; olykor belopózunk a mázsaházba és nézegetjük Krénuszt, a nagy bajszos mázsamestert, amint mázsál, aztán a hangos beszédű kupecokat meg a falusiakat, kik a mázsaházban várják a „cédulát”.

Kisvárosi élet folyik körülöttünk és az utcákon kisvárosi emberek mozognak, kiket mind ismerünk, kiket napnap után látunk, s kik szinte hozzátartoznak mindennapi életünkhöz. A Plihál-ház előtt kinn áll malaclopó köpenyében, fején kis fekete sapkával hosszú pipájából nagyokat pöfékelve a nagybajszú öreg Plihál közjegyző, volt 48-as honvédőrmester; egy napon meghal Plihál bácsi, a Plihál-ház feketébe öltözik, a halottat látogatók között belopóznak a ravatalos szobába és megrettenve bámulom a gyertyák, virágok között mozdulatlanul fekvő öregúr viaszos arcát és tompán fénylő hegyes orrát - ő lesz az első halott, kit látok életemben. Naponta tízszer ellohol előttünk a szomszédunkban lakó Dr. Schwarz Zsigmond ügyvéd, kit hosszú lábairól gólya bácsinak keresztelünk el; lassan ballag a kórházi irodájába excentrikus pepita ruhájában Ruesz, a "foltos báró", egy gazdag emberből kórházi díjnokká züllött cigányképű úr; a Tóth-ház előtt morfondírozik panyókára vetett bolhaszínű kabáttal a rozmárbajszú Freyler Adolf, egy régi világból itt maradt ügy nélküli öreg fiskális, ki arról nevezetes, hogy olyan olvashatatlan az írása, hogy saját maga sem tudja elolvasni; az abnormisan kövér Sterbeczky városi katonai tanácsnok botjára támaszkodva lassan, nehézkesen vonszolja iszonyú hájtését; elgondolkozva sétál el előttünk Dr. Babos László ügyvéd elmaradhatatlan poétás La Valiere nyakkendőjével: aggregény és alázatos szerelmese a világirodalom klasszikusainak, beszél németül, angolul, franciául, olaszul és rosszul menő irodája sovány jövedelméből egymásután jelenteti meg műfordításos köteteit - szegényes életét a nagy költők alkotásai teszik széppé; és előttünk megy el rendes napi sétájára ki a vasúti töltés mellé a nagybajszú, szelíd mosolyú pápaszemes Halis István árvaszéki ülnök, szintén aggregény, kinek életét a város történetének búvárlása tölti be; s felfeltűnik az öreg, fehér hajú, lógó bajszú Barcs Gábor volt 48-49-es főhadnagy - szívesen mesél a szabadságharcról,

csak hogy már összekeveredik nála amit maga átélt azzal, amit olvasott vagy mástól hallott: minden csatában ott volt, egy időben több helyen is... - Egy kis város élete folyik lassú zajlással körülöttünk, melyben minden kis esemény jelentőséggel bír, melyben minden ember külön érdekesség számomra. A Széchenyi téri öreg ház puha, meleg fészek, melybe azonban bevetődik a külvilág dolgainak, embereinek képe, hogy emlékük egész életemben elkísérjen.

1897 . szeptemberében egy szép napon kézenfog az édesapám és elvisz a Hunyady utcai elemi iskolába, de a második osztályt már a Teleki utcában járom, mert a Hunyadyban csak első osztály van. A harmadikat pedig a Központi elemiben, mert a Teleki utcai iskolában csak egy fiú első és második és egy leány első osztály van. A Központi elemi iskola épülete két utcára, a Vasúti utcára és a Zrínyi utcára néző nagy egyemeletes épület, melynek a Zrínyi utcai frontján a földszinten fiú elemi iskola, emeleten fiú polgári iskola, Vasúti utcai frontján a földszinten leány elemi iskola, emeleten leány polgári iskola van elhelyezve. A nagy épületben csak úgy nyüzsög a sok gyerek, s a tíz percek alatt szaladgálás, kiabálás zajától hangosak a folyosók s a nagy udvar; a szigorú Wenzel Rezsú igazgató - ki az öreg Récsy György nyugalomba vonulása után 1899-ben lesz a kanizsai községi elemi iskolák igazgatója - néha reánk reccsent, de mi csak szaladgálunk, kiabálunk tovább, míg a tíz perc végét jelző csengetés vissza nem kényszerít bennünket az osztályba. - A harmadik osztályban tanítóm Poredus Antal, egy sápadt arcú, szőke bajszú, örökösen zsakettben, csíkos nadrágban járó úr lesz, míg a hittant Rasztics Rafael egy aranykeretes szemüvegű, hideg, kevés beszédű, szigorú franciskánus atya tanítja. Hát bizony most már több a tanul-nivaló, mint az első két évben, íráson, olvasáson, számoláson, hitfanon, éneken, tornán kívül most





már földrajzot - Zala vármegye földrajzát - nyelvtant, gazdaságtant, rajzot is tanulunk; gyakran kapunk számtani, nyelvtani, feladatokat, melyeket otthon kell elkészíteni. Egyszer nem csinálom meg a feladatot és Poredus tanító úrnak azt hazudom, hogy otthon felejtettem az irkámát; elküld érte haza, mikor aztán otthon édesanyámnak elmondom a dolgot édesanyám alaposan elver és visszaküld az iskolába, az iskolában meg Poredus tanító úr ver el és keresztültérdepelteti velem a délelőttöt; baj azonban nem lesz, év végére kitűnő áll a bizonyítványomban.

Az 1900/1901. tanévben járom a negyedik osztályt - a párhuzamos IV. osztályok közül a IV. a-ba osztanak be - az elemi iskolában mi leszünk a legnagyobbak és büszkén mondogatjuk:

Első osztály i, i, i

Második osztály nokedli,

Harmadik osztály nagy számár,

Negyedik osztály kis király! /Igaz, hogy a

harmadik osztályosok fordítva mondják a rigmust: harmadik osztály kis király, negyedik osztály nagy számár! A hittant ebben az évben is Rasztics Rafael tanítja, míg a tanítóm Erdősi /Biba/ Bálint, egy pápaszemes, ideges és goromba bolond lesz. Minden csekélység dühbe gurítja és ugyancsak elbánik a gyerekekkel, kik megharagítják. Mindennap megtörténik, hogy egy-két gyereket végigfektet a padon és irgalmatlanul megpálcázza őket; hol ennek, hol annak esik neki, s húzza meg a haját még pedig a füle mellett, hogy jobban fájjon, visít is az áldozat kínjában, mint a malac kit ölnek; állandóan seregestől térdelnek a gyerekek kinn a tábla mellett és mindennap bezár egy csomó gyereket: előadás után ott maradnak az iskolában egyikét óráig egy kis „tintalevesre, papírgaluskára”.; és csak úgy röpködnek a büntetések, ötvenszer, százszor, öt-százszor leírhatja „Az iskolában figyelni kell”. „Az iskolában csendnek kell lenni”, „Az iskolában karba tett kéz-

zel kell ülni”, stb. - vagy csupán le kell írni, mert a fiúk visszalopkodják a büntetés írásokat és legközelebb újból beadják. Félünk Erdősi Bálinttól, de egyáltalában nem respektáljuk, hiába ordítózik, dühöng, verekszik, büntet, semmi tekintélye nincs előttünk - vagy talán épp ezért nincs tekintélye; még az általa kinevezett vigyázóval sem sokat törődünk, kinek az lenne a dolga, hogy felírja a táblára a „rosszakat”. Nekem egyébként különösebb bajom nincs Erdősi tanító úrral, csak a számtan dolgozataimat küldi folytonosan haza - „mutasd meg apádnak!” - no nem azért mintha valami különösebben gyönyörködni lehetne bennük, meglehetősen gyenge számtanista vagyok, s bizony nem nagyon dicsekedhetem számtan dolgozataimmal. Mondom állandó dührohamaik vannak Erdősinek, de egyszerre elcsendesedik, mikor Ruzicska Kálmán tanfelügyelő megjön Zalaegerszegről iskolalátogatásra, hangját sem hallani addig míg Ruzicska az iskolát járja...

És elmúlik az 1900/1901. tanév is, lezajlik a vizsga, melyen - mint az elemi iskolai vizsgákon szokásos - tele van virággal az osztályterem és megjelennek a papák, mamák is, hogy meghallgassák csemetéiket; utoljára megyek Tedeumra a franciskánusokhoz az Alsótemplomba, hová a központi elemi iskolások és a polgáristák misére járni szoktak - ekkor még nem a szigorúbb vörös barátok, hanem a szabadabb fekete reverendás ferenceseké a templom és a kolostor - kiosztják a bizonyítványokat, az enyém jeles lesz /két kitűnőm, öt jelesem és egy jóm van /és ezzel végeztem az elemi iskolával.

Az új esztendő meghozza a farsangot. Szüleim többször mennek bálba, mulatságba, ilyenkor nagy készülődés folyik, apám frakkot ölt, anyám kivágott báli toalettbe öltözik, rizsporszaggal parfümíllattal telik meg a hálószoba, s mi gyerekek az ágyból izgatottan nézzük

a báli készülődést: édesanyánk karcsú, nyúlánk, lányos alakja nagyon jól érvényesül az elegáns báli ruhában, apánk dús hajával, hatalmas fekete bajszával szintén igen elegáns a frakkban, s alig tudunk betelni nézésünkkel; aztán elrobog velük a kocsi, s magunkra maradunk Német nénivel, kinek gondjaira vagyunk bízva, ilyenkor mindig nálunk alszik. Másnap reggel aztán kíváncsian kutatjuk végig édesapánk zsebeit, hozott-e valamit a bálból - mindig hoz nekünk „cukkedlit” és mi élvezettel szopogatjuk a „báli cukrot”, mégis csak más az, mint a krumpli cukor, promíncli cukor, savanyú cukor, szíj cukor, melyben közönségesen részünk van. - Farsangi időben többször van nálunk vacsora, ilyenkor már kora délután beállít hozzánk a főzőasszony, az öreg Náncsi néni, ki nagyban süt, főz, süteményeket, tortákat csinál; bennünket gyerekeket korán ágyba dugnak és a hálószobában félálomban hallgatjuk a vendégek érkezését, majd az ebédlőből hozzánk átszűrőnköző vidám tereferé zaját. Szüleim általában élénk társadalmi életet élnek, sokfelé járnak és sokan járnak hozzánk is. Mikoss táblabíróék, Véber törvényszéki bíróék, Tripammer ügyvédék, Bent-zik ügyvédék, Vécsey törvényszéki bíróék, Plihal Viktor közjegyzőék - az öreg Plihal fia, kit apja halála után neveznek ki Kanizsára közjegyzőnek - Gyórfy ügyvédék, Bereczky járásbíróék, Remete ügyvédék, Knorr törvényszéki bíróék, Huszár törvényszéki bíróék, Gózony járásbíróék, özv. Kovács Károlyné, törvényszéki bíró özvegye - ezek a családok azok, kikkel összejárnak szüleim, de különösen Huszárné, özv. Kovácsné, s az öreg, hegyesre kipödört Mikoss Géza két anyámmal egykorú lánya, Melanie és Hedvig édesanyám jóbarátnői; egyszer a legkisebb Mikoss lánnyal, a velem egykorú Babával s pár más elemista fiúval, lánnyal műkedvelő előadást is rendezünk Mikosséknál, Forgó bácsi gyerekújságának a „Kis Lapnak” egyik vígjátékát adjuk elő, melyet szüleink végignéznek.



Virágvasárnapja, mindenki kezében „cicamaca” - így hívják Kanizsán a barkát - viszik a templomba megáldatni; az Alsótemplomban passiót énekelnek, melyet a részeges Musza kántor vezet; nagypénteken megnézzük az Alsó és Felső templomokban a szentsírt; nagyszombaton báránka béget kinn az udvaron és délután harangzúgás közepette vonul végig a városban a feltámadási körmenet; húsvétvasárnap reggel szentelt sonkát, tojást, kalácsot reggelizünk és örülünk a nyuszi hozta piros tojásoknak; nyüzsgő gyerekhadtól hangos az Alsótemplom előtti térség, a „cintórium”, egész nap megy a tojásbavágás: egyik gyerek tartja a tojást, a másik egy lépésről bevág egy két filléressel, ha megáll a tojásban megnyerte a tojást, ha pedig nem, elvesztette a két fillérest.

Néha Nemes Palcsival és Krisch Matyival hármásban ellógunk a városba - gyermekszemünknek mennyi érdekes látnivalót kiabál az utca! - Dróthurkos sintérek kutyára vadásznak, a sintéregények mögött lassan jön a sintérekocsi, tele összefogdosott, szűkülő kutyákkal; pereccel telefűzött hosszú rúddal baktat a perces, kis csengőt csengetve tolja kocsiját a "gefiroreneszés" (fagyialtos) ember; felhangzik a drótostót kiabálása: drótoz-nyí, fótoznyi! avagy üveggel telerakott faalkotmányát hátán cipelő üveges tót kiabál: táblákot csinyányil; verklis emberek járnak házról házra, legtöbbször hátukon cipelik hangszerüket, de van olyan is, aki kis kocsin tolja maga előtt nagy zongora verklijét és szól a verklin a nóta: "Rézi, Rézi..." s mi nagyban élvezzük a muzsikát; ku-cséber cipeli a hátán édességekkel, déli gyümölcsökkel teli kucséber kosarát; a városba téved egy-egy oláh medvetáncoltató és bámulva nézzük a dobszóra nehézkesen lábra álló, ide-oda topogó, orrába fűzött láncát csörgető medvét; egyszer meg pláne olasz énekesek jönnek s az utcasarkon gitárkísérettel éneklük a jambót.

Aztán mennyi furcsa figura mászkál a századforduló Kanizsájának utcáin, züllött egzisztenciák vagy háborodott elméjű szerencsétlenek, kiket csúfolódva követ félutca gyerek. Itt van Süthal Pista - becsületes nevén Halvax István - egy kanizsai polgárcsalád meghibbant elméjű sarjadéka. Negyvenötven év közötti férfi, tűzpiros a haja s a borzas, rendetlen szakálla - innen kapja csúfnevét - zsebre dugva rövid botját peckesen lépked az utcán addig míg a legelső gyerekekkel össze nem találkozik, ki éles hangon rikoltja el csúfnevét: Süthal Pista! Süthal Pista! - és abban a pillanatban Süthal Pistának vérbe borul a szeme, kapja a

botját és dühösen rázva, rikácsolja fenyegeti, szidja, gyalázza a kölyket, ki vigyorogva iszkol tovább; miután pedig Sűthal Pista nem tud leszokni arról, hogy örökösen az utcát járja, a város meg tele van gyerekekkel, majd itt, majd ott hangzik fel Sűthal Pista rikácsoló ordítózása, örökös háborúság dúl Pista és a gyerekhad között. S itt van a Bolondos Irén - egy szerencsétlen elmebajos lány - ki révedezve, néha nagyokat felkacagva járja a várost, meg Szuszi Lajcsi, kinek egyetlen gyönyörűsége a „geberdusz” (pálinka), házról házra jár cincogtatva rossz hegedűjét, az eképp szerzett krajcárokat pedig az első pálinkás butikban beissza, aztán a Piri kazán, egy alacsony, visszataszító kinézésű, állandóan részeg öregasszony, dülöngélve járja a házakat, hogy összekolduljon pár krajcárt italra. Csütörtökint tele van a város koldussal, ez a koldusok napja, rongyos, piszkos koldushad imádkozva, kéregetve járja a várost, mennek házról házra, hol már előre kikészített krajcárok várják őket.

A város különben nem sok szórakozást kínál. A Centrál és a Korona kávéházak, mindkettő a Főutcában, a Szarvas étterem az Erzsébet téren, a Korona étterem a Főútcán, ezeket látogatják a férfiak, a Zöldfa söröző kertben iparosok, egyszerűbb emberek fordulnak meg. A Nagykanizsai Kaszinóban, melynek a Vasúti utcában saját emeletes épülete van, a kereskedők, ügyvédek, orvosok találkoznak, míg a Társaskörben a tisztviselők, polgáremlerek jönnek össze (helyiségei a Bazár épület emeletén vannak, utóbb a kör átköltözködik a Sugár utca sarkán álló ház emeletére.) A Polgári Egylet az iparosok kaszinója, étterme van és szép kertje, melyet nyáron sörözőnek használnak, az úri közönség szívesen látogatja úgy az éttermet mint a nyári sörözőt; a Polgári Egylet nagytermében rendezik az összes bálakat, multságokat s mindaddig míg a nyári színek fel nem épül itt tartják a színi előadásokat is. Tervbe veszik az Erzsébet téren, de végül is pénz hiányában megleégesznek azzal, hogy a Rozgonyi utcában felépítenek egy nyári színekört. Ebben a színekörben nyarankint Kövesi Albert pécsi színigazgató társulata játszik; ma a színészek egyszerű megjelenésükkel elvesznek a dolgozók tömegében, akkor ugyancsak élénk színfoltt képeznek Kanizsa életében: az urakon cilinder, s fantasztikus szabású ruhadarabok, a hölgyek merész toalettekben, nagy plörözös kalapokban díszlegnek s állandóan pénzes aranyifjak nyüzsgnek körülöttük, a színtárukat ugyancsak élénkséget hoz a nagykanizsai aranyifjúság életébe. A Keresztény Nőegylet és az Izraelita Nőegylet a jótékonyosság szolgálatában állnak, ennek érdekében rendezik estélyeiket, vásáraikat; a kultúrát az Irodalom

és művészeti kör szolgálja, mely télen felolvasó délutánokat rendez, a körnek dalárdája is van - ez a város egyetlen dalárdája - melyet a pécsi származású Böhm Emil vezet (a Főútcán van néki Díszmű áru üzlete). Komoly zenei életről alig lehet beszélni; pár zenetanár, köztük a legtekintélyesebb a városszerte ismert Sterneck Zsigmond, tömött fekete bajszával, nagy hajával, széles karimájú művész kalapjával érdekes megjelenésű férfi, egyébként kiváló zongorista; egy-két műkedvelő kvartett, az egyikben játszik Gürtler Ferenc a jeles violinista, a gimnázium vonós zenekara, mely akkoriban emelkedik magasabb nívóra, mikor Lukács József piarista páter, a kiváló muzsikusi veszi át vezetését, a tűzoltók rezes bandája, no meg pár cigánybanda - ezek képviselik a város zenei életét. - Athletikáról ebben az időben még nem lehet beszélni, az ismeretlen valami, a férfiak a Tornaegyletben tornáznak, mely a német minta szerinti tor-názást űzi. Újságja kettő van a városnak, az előbb hetente kétszer - csütörtökön és vasárnap megjelenő „Zala”, melyet a borzas hajú, cigányképű Révész Lajos szerkeszt élénken, frissen, és a hetente megjelenő álmos, unalmas „Zalai Közlöny”, melyre a kanizsaiak kegyeletből előfizetnek, de olvasni nem igen olvasnak.

*

A városi élet sekélyes vidéki élet. Itt mindenki ismeri egymást, itt mindenki tud mindenkiről mindent; ha új ember jön a városba, rögtön kitudják, kicsoda, micsoda, honnan jött - itt nem lehet elvonulva élni; maradéktalanul bele kell olvadni a kisváros életébe, melyben árgus szemek figyelik az ember minden lépését. Néha kirobban valami szenzáció, ilyenkor heteken, hónapokon át beszélnek a dologról, újból és újból megtárgyalják az esemény legkisebb részletét is, különben teljes az unalom.

(Közreadja: Pék Pál)

